

A. Hesp, Praktisch handboek voor sprekers, Bussum 1957

I Schaepman-oefening

(240) Het is moeilijk te zeggen, wie in de laatste decennia van de vorige eeuw de grootste redenaar was van het Binnenhof: Abraham Kuiper of Herman Schaepman. Dezelfde Dr. Schaepman, die in de vaderlandse geschiedenis bekend staat als een brede, rijke geest, talentvol schrijver en machtig redenaar, was als student nogal slecht ter tale. Zijn verstandelijke aanleg was meer dan normaal, het mankeerde hem niet aan gedachten, maar bij het uiten van zijn denkbeelden in woord en geschrift had hij de grootste moeite. Toch werd hij later hoofdredacteur van een der grootste dagbladen, toch schreef hij later gedichten, die menigeen thans nog uit het hoofd kent en toch is hij een der machtigste redenaars van zijn tijd geworden. Deze groei naar taalbeheersing heeft hij te danken aan een oefening, die hij zelf heeft ontdekt en die hij dagelijks tot aan zijn oude dag in ere heeft gehouden. Tot nog toe is er over dit hulpmiddel niets gepubliceerd en Schaepman zal ook nooit hebben voorzien, dat zijn methode ooit zou worden geadviseerd als een zeer doeltreffend middel om vat te krijgen op de taal. Dit recept is zo efficiënt, dat buitenstaanders de vooruitgang reeds constateren, wanneer een leerling zich pas veertien dagen met deze oefening heeft getraind.

Toen Schaepman had ingezien, dat zijn woordenschat niet toereikend was en hij niet genoeg greep had op zinnen en zinswendingen, ging hij de koppen van krantenartikelen kritisch bekijken en opschrijven. Van opschrijven kwam omschrijven. Hij koos daartoe een opschrift, dat een volledige zin was. Zijn oefening bestond hierin: zeven nieuwe zinnen opschrijven, die dezelfde gedachte weergeven als het gekozen thema. Dr. Schaepman trainde zich iedere avond met deze oefening; hij ging niet eerder ter ruste voordat hij zijn zeven nieuwe vormen voor een gekozen krantenkopje had opgeschreven. Dit vergrootte zijn actieve taalschat, dit gaf hem een groot aantal synoniemen in de geest, dit gaf hem macht over de constructie van de taal en dit heeft hem geholpen bij zijn toespraken. De stuntelig sprekende jongeman werd tot een machtige redenaar.

Menigeen heeft deze oefening van Schaepman overgenomen en heeft daardoor een betere uitdrukingsvaardigheid verworven. (241) Men kiest als thema een volledige zin, b.v. een krantenopschrift, met onderwerp, gezegde en lijdend voorwerp. Hiervan moet men ten minste zeven nieuwe zinnen maken, die de oorspronkelijke gedachte zuiver weergeven.

A Nieuwe zinnen vormen door de woorden te verschuiven.

B Nieuwe zinnen vormen door de woorden te vervangen door synoniemen.

Let wel: De betekenis der zinnen mag niet afwijken van de betekenis van het thema.

Toegepast: De krant publiceert een foto van prins Carnaval, die met vrolijke plechtigheden wordt ontvangen in Den Bosch. Boven het bijbehorende artikel staat: "Den Bosch begroet nieuwe prins met stille trom." Deze zin bevat een onderwerp: Den Bosch, een gezegde, en een lijdend voorwerp: nieuwe prins. Dit thema dient voor onderstaande Schaepman-oefening.

A Woorden verschuiven:

- 1 Nieuwe prins met stille trom in Den Bosch begroet.
- 2 Met stille trom begroet Den Bosch nieuwe prins.
- 3 Den Bosch begroet met stille trom de nieuwe prins.

B Woorden vervangen door synoniemen:

Den Bosch

- 4 Oeteldonk begroet nieuwe prins met stille trom.
- 5 's-Hertogenbosch begroet nieuwe prins met stille trom.
- 6 De Brabantse hoofdstad begroet nieuwe prins met stille trom.
- 7 De hoofdstad van Brabant begroet nieuwe prins met stille trom.

Begroet

- 8 Den Bosch ontvangt nieuwe prins met stille trom.
- 9 Den Bosch haalt nieuwe prins in met stille trom.
- 10 Den Bosch huldigt nieuwe prins in met stille trom.
- 11 Den Bosch bejubelt nieuwe prins met stille trom.

Nieuwe

- 12 Den Bosch begroet kersverse prins met stille trom.
- 13 Den Bosch begroet pas gekozen prins met stille trom.
- 14 Den Bosch begroet pasbenoemde prins met stille trom.
- 15 Den Bosch begroet pas geïnstalleerde prins met stille trom.

Prins

- 16 Den Bosch begroet Amadeiro XVII met stille trom.
- 17 Den Bosch begroet de nieuwe vorst met stille trom.

Stille trom

- 18 Den Bosch begroet nieuwe prins met stomme muziek.

II Dictie: de kunst van het pauzeren

(264) Men zegt wel eens van een spreker: 'Die man heeft dictie', waarmee men dan bedoelt, dat hij spreekt met gezag, dat zijn woorden overtuigend. Het hebben van dictie is afhankelijk van verscheidene factoren. Een der voornaamste factoren is wel de kunst van het pauzeren.

Dictie treft men zelden of nooit aan bij beginnende sprekers. Zij spreken meestal zonder pauzes; de toespraak verloopt even snel als een alleenspraak in de conversatie. Hun woorden maken daarom ook weinig indruk.

Heeft men een spreker gekritiseerd op het gebrek aan pauzes, dan vervalt hij meestal tot een ander euvel: hij gaat pauzes inlassen, maar naar gelang de speech op dreef komt, laat hij ze achterwege.

Men kan nog een derde euvel signaleren: de spreker houdt pauzes wanneer hem dat invalt. De ene keer valt er een pauze na een zin omdat de spreker buiten adem is, de andere keer stopt hij om even na te denken. Maar hij weet de pauzes niet aan te wenden om b.v. een belangrijk woord te accentueren of om een bepaald zinsdeel te laten doordringen tot de geest en het hart der toehoorders.

Een vierde euvel treedt op bij sprekers die bezig zijn de juiste pauzeertechniek aan te leren. Dit laatste euvel betreft dan ook niet het pauzeren-zelf, maar het gedrag van de spreker tijdens dat pauzeren. Terwijl hij pauzeert dwalen zijn ogen rusteloos door de zaal; ze verraden de dodelijke onrust waarin de man verkeert. Nimmer mag een spreker zijn innerlijke onzekerheid laten blijken; hij moet die ogen bedwingen. Hij mag niemand in de zaal fixeren, maar wel kan hij de ogen enige tijd vestigen op een bepaald punt dicht boven die mensengezichten. Daarna doet hij hetzelfde met een punt aan de andere kant van de zaal. De overgang dient rustig en met zekerheid te geschieden.

Pauzes suggereren overwicht, superioriteit, gezag en een rustige zekerheid van zichzelf. Het is dus alleszins de moeite waard, een goede pauzeertechniek aan te leren. De pauzes in een toespraak moeten logisch verantwoord zijn. De spreker dient ze evenwichtig te verdelen over de gehele speech. Niet alle pauzes mogen even lang duren. (265) Zo zal men b.v. langer pauzeren tussen de hoofddelen van de toespraak: aanloop, lichaam en slot, dan tussen twee zinnen van het lichaam.

Pauzes hebben een taak, zowel ten opzichte van de spreker als tegenover het publiek. De spreker kan op twee manieren nadruk leggen op een bepaald woord: door het met meer dan gewone kracht te zeggen, maar ook door er een flinke pauze aan te laten voorafgaan en op te laten volgen. Het met buitengewone kracht uitspreken van een woord is slechts een beperkt middel. De menselijke stem is gebonden aan grenzen. Heeft een spreker eenmaal het uiterste aan stemkracht gegeven, dan zal dit een tweede en volgende keren niet zoveel indruk meer maken. Crescendo is niet mogelijk; harder dan hard kan niet. Voorts heeft het spreken met ingehouden kracht meer effect dan zo luid mogelijk roepen. Pauzes daarentegen zijn in staat een uitzonderlijke spanning op te roepen. Het expressievermogen van pauzeren is niet snel uitgeput. Telkens opnieuw is het in staat, de toehoorders onder een suggestieve ban te brengen. Het beheersen van de pauzeertechniek eist een hoge mate van zelfbeheersing. Het publiek denkt daar wel niet aan, maar voelt deze waarheid wel degelijk aan.

In de tweede plaats moeten de pauzes aan de spreker gelegenheid geven, zijn spiekbriefje te raadplegen. Zolang hij zich de juiste pauzeertechniek nog eigen moet maken, zal hij deze momenten van stil- zwijgen nog niet gebruiken om na te denken over het volgend deel van zijn toespraak. Op den duur echter gaat hij de pauzes meer en meer benutten, ook om na te denken over de wijze waarop hij bepaalde gedachten in woorden zal kleden en hoe hij de zinnen verder zal laten verlopen. Zo zal hij ten slotte de pauzes ook kunnen gebruiken om zijn woordkeuze te verzorgen.

Het publiek heeft de pauzes evenzeer nodig als de spreker. De mensen in de zaal luisteren evenzeer met het oog als met het oor. Dat oog moet wennen aan de eigenaardigheden van iedere spreker. Zolang de mensen met de ogen letten op die eigenaardigheden, die bewegingen van hoofd, handen, romp, worden ze afgeleid van wat de oren aanhoren. Bovendien moeten ook de oren nog wennen aan het stemgeluid, de eigenaardigheden van deze uitspraak, de persoonlijke manier van uitdrukken. Een spreker die zonder het houden van pauzes maar voortraast, geeft zijn toehoorders geen gelegenheid tot het doen van die bijkomstige waarnemingen. Het gevolg daarvan is, dat de inhoud der woorden niet doordringt tot de geest der luisteraars. (266) Hij spreekt over de hoofden heen. Zijn de toehoorders eenmaal gewend aan de eigenaardigheden van de spreker, dan hebben ze de pauzes nodig om te verwerken wat hij zegt. Ieder zinsdeel, ieder ding van belang heeft enige tijd nodig om de weg van oog en oor naar het verstand af te leggen. Een spreker die daartoe de gelegenheid schept door zijn pauzes, heeft derhalve meer kans te worden begrepen.

Men kan een spreker nog zozeer op het hart drukken, niet zo snel te spreken, het is nutteloos. Deze kritiek is negatief, - zodra de spreker 'op gang' is begint hij weer even vlug te spreken als voorheen. Het inlassen van pauzes wekt de suggestie dat de spreker langzamer spreekt. Nu kan men wel de opdracht geven aan het einde van iedere zin gedurende enkele tellen te zwijgen, maar ook daarmee wordt het doel niet bereikt, want geen spreker houdt dit tellen vol.

Er bestaat een middel, dat de spreker in staat stelt zijn pauzes af te meten en dat uitgroeit tot een automatisme: hij moet bij ieder leesteken niet inademen via de mond, doch via de neus. Hij vult de longen niet ineens doch in etappes. Wenst hij een middelmatige pauze, dan snuift hij driemaal lucht op, tot de longen gevuld zijn. Lucht opsnuiven doet men vrijwel altijd in eenzelfde tempo. Voor een langere pauze kan de spreker dus lucht opsnuiven in vier etappes enz. Wil men b.v. een woord omringen met pauzes, dan snuift men vlak voor dat woord b.v. driemaal lucht op en terstond na het uitspreken opnieuw lucht opsnuiven in drie etappes. Heeft de spreker zich eenmaal het ritme van de snuifmethode eigen gemaakt, dan let hij niet meer op dit snuiven. Intussen heeft hij een voornaam deel der welsprekendheid verworven: een goede pauzeertechniek en daarmee een betere dictie.